

Christina Jensen

Småkravsprosessen. Funksjoner og virkemidler

Gyldendal 2021. 303 sivua.

1. Johdanto

Pienriitamenettely eli yksinkertaistettu oikeudenkäynti on noussut oikeuspoliittiseksi kysymykseksi. Nykyisinhän Suomen lainsäädännössä ei ole prosessimuotoa, joka olisi kevyempi kuin laajan riita-asian menettely ja silti soveltuisi riitaisten juttujen käsittelyyn, toisin kuin riidattomien juttujen summaarinen käsittely.¹ Muissa Pohjoismaissa tällaisesta menettelystä on saatu kokemuksia: esimerkiksi Norjassa pienriitamenettely (småkravsprosessen) on pääsääntöinen prosessimuoto dispositiivisissa riita-asioissa, joiden intressi on enintään 250 000 Norjan kruunua (noin 24 000 euroa). Ensimmäinen laajempi tutkimus aiheesta on *Christina Jensenin* väitöskirja (2019), jonka päivitetty versio ilmestyi vuonna 2021.

Jensenin tutkimustehtävä on, kuinka Norjan nykyinen pienriitamenettely palvelee siviiliprosessin funktioiden toteutumista. Tutkimus keskittyy erityisesti tuomarin rooliin, oikeudenkäyntiaineiston rajoittamiseen ja mahdolliseen kirjalliseen loppukäsittelyyn. Jensen käsittelee aihettaan oikeusdogmaattisesti sanan laajassa merkityksessä: hän selvittää voimassa olevan oikeuden sisältöä, arvioi sitä kriittisesti siviiliprosessin funktioita vasten ja esittää *de lege ferenda*-suosituksia.² Tutkimusaineistoon kuuluu 170 käräjäoikeusratkaisua, joiden avulla Jensen havainnollistaa tulkinnanvaraisia kysymyksiä.³ Kirjassa hyödynnetään monipuolisesti ulkomaista oikeutta.

Koska en ole Norjan oikeuden asiantuntija, en ryhdy arvioimaan, kuinka hyvin Jensen on onnistunut tutkimustehtävässään. Arvostelun tarkoitus on välineellisempi: teoksen pohjalta pyrin esittelemään Norjan pienriitamenette-

1. Ks. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2023:1: Pienriitamenettely. Arviomuistio, s. 8; Tuula Linna, Siviiliprosessin lajien evoluutio: vieläkö puuttuu jotakin?, s. 179–193 teoksessa Dan Frände – Risto Koulu – Heidi Lindfors – Mikko Vuorenpää (toim.), Sata vuotta prosessioikeutta. Helsingin yliopisto 2021. Tosin tietyissä rajat ylittävissä asioissa mahdollisia ovat eurooppalainen vähäisten vaatimusten menettely (asetus 861/2007/EY) ja maksamismääräysmenettely (asetus 1896/2006/EY).

2. Jensen 2021, s. 16–20.

3. Jensen 2021, s. 22–23.

lyn ominaispiirteet ja ongelmakohdat kotimaiselle lukijakunnalle. Arvostelu mukaillee Jensenin teoksen rakennetta niin, että lukujen teemat ovat pienriitamenettelyn tarve ja perusasiat (luku 2), tuomarin rooli (3), valmistelu ja oikeudenkäyntiaineiston rajoittaminen (4) sekä jutun loppukäsittely (5). Luku 6 sisältää loppuhuomautukset.

2. Pienriitamenettelyn tarve ja perusasiat

Norjassa pienriitamenettelyn on tarkoitus täyttää siviiliprosessin yleisiä funktioita eli tehtäviä. Funktioita käsiteltiin nimenomaisesti tvistelovenin (TVL) valmistelussa 2000-luvun alussa: siviiliprosessin päätehtävänä nähtiin yksilöllinen konfliktinratkaisu, ja yhteiskunnallisia tehtäviä ovat muun muassa aineellisen oikeuden läpilyönti ja selvittäminen.⁴ Mikäli siviiliprosessi on niin kallista ja hidasta, että intressiltään pieniä riitoja ei juuri viedä tuomioistuimiin, kaikki prosessin funktiot toteutuvat varsin kehnosti.⁵ Ratkaisuksi valittiin erillisen pienriitamenettelyn säätäminen, sillä esimerkiksi joustavien normien prosessi-ekonomista tulkintaa ei pidetty kyllin ennakoitavana ja vaikuttavana keinona.⁶

Småkravsprosessenin soveltamisala on varsin laaja. Dispositiivisen riita-asian intressin⁷ ollessa alle 250 000 Norjan kruunua asia pääsääntöisesti päättyy tälle prosessiraiteelle. Pienriitakin voidaan poikkeuksellisesti käsitellä normaalimenettelyssä, jos esimerkiksi asian monimutkaisuus sitä edellyttää. Indispositiiviset jutut käsitellään normaalimenettelyssä.⁸ Norjassa ”pienen” riidan rahallinen yläraja on sinänsä poikkeuksellisen korkea verrattuna muihin Euroopan maihin.⁹ Soveltamisalan yhteydessä on huomattava Norjan siviiliprosessin erikoisuus eli sovitteluneuvosto (forlikråd) – maallikkotuomioistuin, johon pienriita on pääsääntöisesti saatettava ennen kuin kanne voidaan panna vireille. Sovitteluneuvosto toimii sovintokypsiin riitojen suodattimena ja mahdollisesti myös muiden riitojen selvittäjänä.¹⁰

4. Norges Offentlige Utredninger 2001:32 A, s. 127 ja Ot.Prp. nr. 51 (2004–2005), s. 41. Ks. myös Jensen 2021, s. 26–28.

5. Jensen 2021, s. 33–35.

6. Jensen 2021, s. 58, 72 ja NOU 2001:32 A, s. 341.

7. Intressi eli riita-arvo on kantajan alkuperäisen vaatimuksen suuruus siltä osin kuin sitä ei ole myönnetty (TVL § 17-2).

8. Jensen 2021, s. 81–87.

9. Ks. OMMML 2023:1, s. 70–73.

10. Jensen 2021, s. 74–78. Kyseinen esivaihe ei ole pakollinen yli 200 000 Norjan kruunun arvoisille eikä tietyissä lautakunnissa jo käsitellyille riidoille. Sovitteluneuvostosta ks. Anne Robberstad, Sivilprosess. Fagbokforlaget 2021, s. 136–143.

Norjan pienriitamenettelyn erityispiirteitä normaalimenettelyyn nähden ovat kevennetty valmistelu, loppukäsittelyn (sluttbehandling) erityissäätely, korvauskelpoisen avustajapalkkion taulukointi, kevennetyt tuomioperustelut ja varsinaisen muutoksenhaun korkea kynnyks. Ensinn mainittuja teemoja käsittelem myöhemmissä luvuissa, mutta muut erityispiirteet esittelen tässä tiiviisti: Voittajalla on periaatteessa oikeus saada oikeudenkäyntikulunsa korvatuksi. Korvauskelpoinen avustajan palkkio on kuitenkin enintään 20 % riidan intressistä – paitsi alle 12 500 Norjan kruunun riidoissa, joissa yläraja on aina 2 500 Norjan kruunua. Rajoituksen vuoksi asianosainen voi jäädä vaille perusteellista asianajoa, mutta rajoitus tekee kuluriskin ennakoitavaksi ja pitää pienriitamenettelyn normaalimenettelyä edullisempänä.¹¹ Perusteluja koskevan erityissäännöksen (TVL § 10-4) mukaan jutun tausta tulee selvittää lyhyesti ja lopputuloksen perusteluissa tulee keskittyä ratkaiseviin syihin. Juridisia tulkintavaihtoehtoja ei pidä esitellä laveasti eikä todistelutilannetta selostaa seikkaperäisesti. Jos pienriidan tuomioon haetaan muutosta (anke), toisen asteen tuomioistuimella on laaja harkintavalta jättää muutoksenhakemus käsittelemättä. Lainsoveltamisvirheen tai huomattavan menettelyvirheen vuoksi toisen asteen tuomioistuin voi kuitenkin kumota tuomion ja palauttaa jutun käräjäoikeuteen.¹²

3. Tuomarin rooli

Pienriitamenettelyssä on johdonmukaista korostaa tuomarin velvollisuutta asian ripeään käsittelyyn. Sen vuoksi, etenkin asianosaisen toimiessa ilman avustajaa, tuomarin informointi- ja kyselytoiminta on tavallistakin tärkeämmässä osassa. Pienriitamenettelyssä esiintyy avustajattomia asianosaisia useammin kuin normaalimenettelyssä.¹³ Viitataan termillä ”avustajaton asianosainen” sekä avustajan että asiamiehen puutteeseen. Suomessa käsitteelle ei liene vakiintunutta termiä.¹⁴

Norjassa pienriitamenettelyn prosessinjohtoon sovelletaan normaalimenettelyä koskevia TVL 11 luvun 5 ja 6 §:ää. Säännösten sisältö on oikeustieteessä

11. Jensen 2021, s. 102–103.

12. Jensen 2021, s. 106–109.

13. Ks. OML 2023:1, s. 82. Tämä toki riippuu kunkin valtion oikeuspoliittisista valinnoista, etenkin rahoitus- ja kulusääntelystä. Jensenin aineistossa tapaukset, joissa asianosainen toimii ilman avustajaa, muodostavat selvän vähemmistön, ks. Jensen 2021, s. 103 av. 465.

14. Norjassa käytetään ilmausta ”selvprosederende part”, ks. esim. Jensen 2021, s. 56–57. Brittiläisessä keskustelussa yleisiä termejä ovat ”litigant in person” ja ”self-representing party”. Suomessakin voitaisiin puhua esimerkiksi itseprosessaaavasta asianosaisesta, mutta mielestäni leipätekstin termi on läpinäkyvämpi.

jäsennely neljän avainkäsitteen alle. Tuomarin velvollisuuksiin kuuluu aktiivinen asianhallinta (sakstyring, case management), joka sisältää suunnitelman prosessin tehokkaasta etenemisestä ja sen toteuttamisen muun muassa määräaikojen avulla.¹⁵ Tätä täydentää prosessuellä veiledning eli menettelyä koskeva opastus. Oikeudenkäyntiaineistoa koskevat tuomarin selventämisvelvollisuus (klarleggingsplikt) sekä materiaallinen prosessinjohto aineiston rikastamiseksi tai korjaamiseksi (materiell veiledning).¹⁶ Materiaalisesta prosessinjohdosta säädetään nimenomaisesti, että sen tarkoitus on edistää riidan oikeaa ratkaisua. Tuomari voi kehottaa asianosaista ottamaan kantaa fakta- tai oikeuskysymykseen tai esittämään todistelua. Rikastava prosessinjohto on siis tuomarin oikeus, ja yksittäisessä jutussa se saattaa konkretisoida myös tuomarin velvollisuudeksi, kun otetaan huomioon asian merkitys, prosessin vaihe ja se, onko asianosaisella avustajaa.¹⁷ Rikastavan prosessinjohdon ulkorajat johtuvat puolueettomuuden vaatimuksesta: tuomari ei saa neuvoa asianosaiselle, mihin kannanottoihin tai prosessitoimiin tämän kannattaa ryhtyä (TVL § 11-5 (7)).¹⁸

Sivumennen sanoen Norjassakin vallitsi ennen tvistelovenin säätämistä saksalaisperäinen käsitteistö, jossa laaja yläkäsite prosessinjohto jaettiin muodolliseen ja materiaalliseen prosessinjohtoon.¹⁹ Suomessahan kyseinen käsitejärjestelmä on edelleen vallitsevassa asemassa.²⁰ Voidaan kysyä, onko tämä jäsentely edelleen tarkoituksenmukainen ja ovatko termit kyllin kuvaavia. Kenties käsitejärjestelmän tulisi antaa näkyvämpi rooli 2000-luvun suurille trendeille, kuten sovinnon edistämiseksi ja asianhallinnalle. Lisäksi materiaalista prosessinjohtoa kuvaavampi termi voisi olla ”kysely- ja informointitoiminta”.

15. Ks. Jensen 2021, s. 148. Professori Robberstadin mukaan tuomarin asianhallintaroolin vahvistaminen oli tvistelovenin tärkein uutuus, ks. Robberstad 2021, s. 26. Asianhallinnan käsite on Suomen prosessioikeudessa pitkälti samansisältöinen, ks. Risto Koulu, Oikeudenhakijana hallintoasian oikeudenkäynnissä. COMI 2023, s. 156–157.

16. Jensen 2021, s. 148–149.

17. Ks. Jensen 2021, s. 156–157 ja NOU 2001:32 B, s. 708–709.

18. Pienriidan materiaalliseen prosessinjohtoon liittyy harkinnanvaraisia ja vaativia kysymyksiä. Tähän nähden Jensen pitää valitettavana, että pienriitoja usein käsittelee dommerfullmektig, joka on auskultantin kaltaisessa koulutusvirassa. Jensen 2021, s. 162–163.

19. Ks. Robberstad 2021, s. 209–210.

20. Ks. Matti Kuuliala – Tuula Linna – Timo Saranpää, Siviiliprosessi I. Talentum 2022, s. 93–94 ja Jyrki Virolainen, Materiaallinen prosessinjohto. Lakimiesliiton Kustannus 1988, s. 40–43, 60–81.

4. Valmistelu ja oikeudenkäyntiaineiston rajoittaminen

Norjan pienriitamenettelyssä valmistelun tulee olla yksinkertaista: Kanteen ja vastauksen lisäksi muita asianosaisten kirjelmiä ei pääsääntöisesti tarvita. Valmisteluistunnot eivät ole mahdollisia, vaan ensimmäinen suullinen kohtaaminen on loppukäsittely. Valmistelussa tuomarin tulee arvioida, olisiko asiassa sovinnon edellytyksiä. Jensen kritisoi vallitsevaa sääntelyä lausuen, että toisinaan suullisen valmisteluistunnon edut ylittäisivät sen haitat, kuten kustannukset tuomioistuimelle ja asianosaisille. Ensinnäkin kirjallisessa menettelyssä tuomarin on hankalaa arvioida sovinnon edellytyksiä ja edistää sovintoa tehokkaasti. Myös tuomarin materiaalin prosessinjohto herkästi kärsii ohipuhumisesta ja väärinymmärryksistä.²¹ Jensen esittää *de lege ferenda*, että pienriidassakin tuomarilla tulisi olla mahdollisuus määrätä valmisteluistunto, joka voitaisiin pitää etäyhteydellä.²²

Norjassa oikeudenkäyntiaineiston rajoittamisella (avskjaering) on tärkeä osa pienriitamenettelyn oikeasuhtaisuuden kannalta. Keskeiset rajoittamiskeinot ovat preklusio määräajan ylityksen johdosta sekä todisteiden epääminen tarkoituksenmukaisuussyistä. Kumpaakaan keinoa ei ole nimenomaisesti säännelty pienriitoja koskevassa TVL 10 luvussa, vaan pienriidoissakin täytyy tältä osin soveltaa muiden lukujen säännöksiä. Jensen käsittelee preklusiosääntelyä perusteellisesti ja päätyy seuraaviin tulkintoihin: Pääkäsitellyssä preklusio voi koskea uutta todistelua, jota ei ole ilmoitettu viikkoa ennen pääkäsitelyä. Sen sijaan muut prosessitoimet eivät voi pienriidassa prekludoitua, koska tälle ei ole kyllin täsmällistä säännöstukea. Todisteiden preklusiot harkitessaan tuomarin tulee olla varovainen ja pitää mielessä pyrkimys aineellisesti oikeaan ratkaisuun – preklusioon tyyppitapaus on epälojaali prosessitaktiikka.²³ Jensen kritisoi vallitsevaa oikeustilaa ja katsoo, että kattavampi ja täsmällisempi preklusiosääntely olisi tarpeen. Hän myös muotoilee *de lege ferenda* -ehdotuksen muistuttaen, että joustavan preklusiosäännöksen tulkinnassa tuomarin on otettava huomioon asianosaisen asema, esimerkiksi ilman avustajaa toimiminen.²⁴

Tvistelovenin mukaan todisteiden epääminen tarkoituksenmukaisuussyistä voi perustua paitsi irrelevanssiin myös suhteettomuuteen (TVL § 21-7 ja 21-8). Todistelun järjestyksen näet riippuu riidan merkityksestä asianosaisille ja yhteiskunnalle. Pienriidassa ei pääsääntöisesti kaivata todistelua, joka tapahtuisi varmuuden vuoksi ja ainoastaan tukisi toista samaa teemaa koskevaa todistetta.

21. Jensen 2021, s. 90–94, 168–174.

22. Jensen 2021, s. 192–195. Ehdotus vastaa tanskalaista oikeustilaa.

23. Jensen 2021, s. 198–218.

24. Jensen 2021, s. 236–240.

Asianosaisten yhteinen näkemys todistelun tarpeesta ei sido tuomioistuinta, mutta sillä on tiettyä arvoa epävarmoissa tilanteissa.²⁵

5. Loppukäsittely

Norjan pienriitamenettelyssä loppukäsittely (sluttbehandling) on vastine normaalimenettelyn pääkäsittelylle (hovedforhandling). Loppukäsittelyn on toki tarkoitus kestää vähemmän aikaa, mieluiten kahdesta kolmeen tuntia, ja vain aivan poikkeuksellisesti pidempään kuin yhden istuntopäivän. Näin tiukka keskitys edellyttää, että tuomarin asianhallinta ja materiaallinen prosessinjohto onnistuvat valmistelussa ja loppukäsittelyssä. Loppukäsittely on pääsääntöisesti suullinen, ja se voidaan pitää videoyhteydellä.²⁶

TVL § 10-3(1):n mukaan tuomari voi päättää myös kirjallisesta loppukäsittelystä, kunhan molemmat asianosaiset sitä toivovat ja kunhan se on prosessi-ekonomisesti perusteltua. Ihmisoikeustuomioistuinhän sallii poikkeuksellisissa olosuhteissa täysin kirjallisen käsittelyn myös asianosaisten tahdon vastaisesti²⁷, mutta norjalainen linjaus menee pidemmälle. Jensen käsittelee huolellisesti tätäkin lainkohtaa hyödyntäen EIT-käytäntöä, prosessisopimuksia koskevaa doktriinia ja monia reaaliargumentteja. Silloinkin kun asianosaiset puoltavat kirjallista loppukäsittelyä, tuomarin tulee usein suosia suullista käsittelyä, jos vaikkapa ratkaisu kaipaakaan asianosaisten uskottavuuden arviointia. Jos taas asiakirjatodistelu riittää, suullinen loppukäsittely näyttäytyy ylimääräisenä ja etenkin avustajattoimille asianosaisille stressaavana rasituksena.²⁸

6. Lopuksi

Jensenin teos Småkravsprosessen on painava puheenvuoro tärkeästä ja niukasti tutkitusta aiheesta. Käsittelylukujen jälkeen hän esittää seuraavat johtopäätökset: Pienriitamenettely on lähtökohdiltaan mielekäs ja potentiaalinen keino täyttää

25. Jensen 2021, s. 231–236.

26. Jensen 2021, s. 97–98.

27. Ks. esim. Jussila v. Suomi, 23.11.2006 (suuri jaosto, kyse veronkorotusta koskevasta hallintoprosessista), etenkin kohta 42; Pönkä v. Viro, 8.11.2016 (pienriitamenettelyssä käsitelty vahingonkorvausasia). Pönkä-tapauksessa EIT katsoi EIS 6 artiklaa loukatun, kun pyyntö suullisesta käsittelystä oli ”evätty ilman perusteluja”.

28. Jensen 2021, s. 262–267.

siviiliprosessin funktioita. Se soveltuu parhaiten yksinkertaisiin riitoihin, joiden asianosaisilla on käytössään juridista asiantuntemusta. Pyrkimys kevyeen valmisteluun sisältää kuitenkin oletuksen kaikkien pienriitojen yksinkertaisuudesta, mutta tuo oletus ei suinkaan aina pidä paikkaansa ja johtaa toisinaan ongelmiin, kuten liikaan kiirehtimiseen ja liian heikkoon prosessinjohtoon. Jensenin oikeuspoliittiset kehitysehdotukset ovat valmisteluistuntojen salliminen ja preklusiosääntelyn selventäminen.²⁹

Teoksen argumentaatio on rakennettu johdonmukaisesti ja kurinalaisesti. Jensen lähtee liikkeelle siviiliprosessin funktioista ja lain tavoitteista, pitää ne mielessä erityiskysymysten yhteydessä ja kykenee sääntelyratkaisujen kriittiseen arviointiin. Kirjoitustyyli on selkeä, ilmava ja hillitty. Voidaan tosin kysyä, tarvitaanko 300-sivuisessa teoksessa näin runsaasti toistoja ja sisäisiä viittauksia. Suosittelen teosta lämpimästi kaikille, jotka ovat kiinnostuneita pohjoismaisesta prosessioikeudesta tai suomalaisen siviiliprosessin uudistamisesta.

Jaakko Markus

29. Jensen 2021, s. 271–279.